

Miro A. Mihovilović

IZABRANI RADOVI

Hrvatski sociolozi — klasici,
Hrvatsko sociološko društvo,
Zagreb, 2000, 597 str.

Izdana u povodu 85. obljetnice života i 55. godišnjice znanstvenog rada, ta je knjiga rezime jednoga bogata života i jedne nada-sve plodne znanstvene karijere. Miro A. Mihovilović kao rođeni Splitsanin koji je najveći dio svoga života proživio u Zagrebu, ali je po djelovanju bio građanin svijeta — još je uvijek aktivan čovjek. Stoga, dvije posljednje monografije o otocima Šolti i Hvaru, koje je pripremao svom dušom i srcem Dalmatinca, Hrvata i Mediteranca, nikako nisu točka na njegov životni opus, a niti je to pozamašno izdanje koje predstavljamo dopisano do kraja.

Kako ta knjiga nije puki izbor radova jednoga autora, već je u podjednakoj mjeri posvećena njegovu cjelokupnom životu, radu i djelima, ovaj prikaz ne može a izbjeći, makar dajući to u naznakama, biografski portret profesora Mihovilovića ili, kako ga je okarakterizirao jedan od autora zbornika (Vjekoslav Afrić), vrhunskog vaterpolista, velikog sportaša, sportskog djelatnika na hrvatskom i međunarodnom planu, znanstvenika, istraživača, profesora, pedagoga i promicatelja humanizma, slobode i ljudske dobrote.

Biografska činjenica mjesta rođenja i odrastanja, ili kako bi sociolozi empiričari rekli, socijalne sredine rane socijalizacije, bila je posebno učinkovita u slučaju Mira A. Mihovilovića. Rodni Split, obiteljska kuća Botić na Dobrome (majka Danica iz obitelji splitskog pjesnika Luke Botića), dječачke družine, klasična gimnazija i zavičajna Šolta (otac Ante iz Srednjeg Sela na Šolti), živi su pečat na svim životnim i karijernim frontovima toga čovjeka — od njegova još i danas prepoznatljiva splitskog idioma, preko sportskih afiniteta (vaterpolo), profesionalnih izazova (slobodno vrijeme, rekreacija, sport, tu-

rizam), društvenog angažmana (projekti poput *Sedmog kontinenta*, prvih sportskih ambulanti u Hrvatskoj i sl.), sve do posljednjih projekata za *dušu*, već spomenutih monografija o otocima Hvaru i Šolti.

Znanstveno obrazovanje i profesionalno radna aktivnost profesora Mihovilovića nisu slijedili uobičajen karijerni obrazac sveučilišnog profesora. Kao sportaš od svojih srednjoškolskih dana — i to sportaš koji je dosegao same vrhunce (najbolji vaterpolski vratar svijeta na olimpijskim igrama 1936. godine u Berlinu), radni je vijek započeo u prosvjeti (splitska klasična gimnazija), nastao ga u institucijama vezanima uz sport, da bi od 1965. pa sve do umirovljenja 1978. godine, radio u Institutu za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, kojemu je jedan od osnivača. S doktoratom iz psihologije (1965) i obrazovanjem u svjetskim znanstvenim centrima (američki *Springfield College*, Mass., rimski institut *C. Gini*), stekao je reputaciju našeg vodećeg istraživača u području sociologije slobodnog vremena. Znanstveni rad profesora Mihovilovića može se podijeliti u dva velika bloka: do 1965. godine on je fokusiran na tematiku fizičkog odgoja, sporta, rekreacije i mladeži, a nakon toga interes se širi na slobodno vrijeme, obitelj, položaj žene u društvu, gerontologiju, turizam, urbano i regionalno planiranje te najšire aspekte kulture. Istraživački rad empiričara ravnomjerno je pratila i bogata predavačka karijera, i na našim i na mnogobrojnim svjetskim sveučilištima. Doprinos sociologiji, posebice onoj slobodnog vremena i srodnih međudisciplina, potvrđen nebrojivim sudjelovanjima na znanstvenim i stručnim skupovima, kongresima i konferencijama diljem svijeta i domovine — najbolje pokazuje, uz brojne nagrade i priznanja što ih je ponio, uvrštavanje profesora Mihovilovića u edicije kao što su: *The first five hundred* (International Biographical Center, IBC Cambridge, 1998) ili *Five hundred leaders of influence* (The American Biographical Institute, ABI, 1999).

Izabrani radovi Mira A. Mihovilovića knjiga je hrestomatijskog tipa, strukturirana u dvanaest formalnih i sadržajnih cjelina. Središnjih deset poglavlja vezano je uz deset

znanstvenih i/ili djelatnih područja kojima se profesor Mihovilović tijekom svojega dugogodišnjeg rada profesionalno bavio. Svakom je od poglavlja uvod obradio jedan od naših renomiranih poznavatelja područja, a potom slijedi izbor, u pravilu, dvaju najreprezentativnijih radova. Svako poglavlje popraćeno je iscrpnom bibliografijom i popisom izlaganja na znanstvenim skupovima iz dotičnog područja.

Prvo poglavlje predstavlja središnju i najvažniju temu znanstvenog i istraživačkog rada Mira A. Mihovilovića, a to je *slobodno vrijeme*. Obradila ga je autorica Blaženka Despot, koja u uvodu ističe da je opus radova M. A. Mihovilovića iz područja sociologije slobodnog vremena zahtjevan za prikazivanje zbog sama pojma slobodnog vremena, koje je najviši stupanj apstraktnosti u odnosu na radno vrijeme. Zbog takva određenja uopćena definicija nije bila od koristi sociologiji slobodnog vremena kao mladoj empirijskoj znanosti, pa je operacionalizacija *slobodnog vremena* upućivala Mihovilovića na istraživanja različite distribucije budžeta slobodnog vremena, a ujedno i na interdisciplinarnost, budući da ga je obrazovni nivo i sve druge sociodemografske oznake različitih društvenih stratuma vodio do srodnih socioloških disciplina: sociologije sela, urbane sociologije, sociologije sporta, sociologije turizma, religije itd. Njegova istraživanja zbivaju se između ranih pedesetih i sedamdesetih, što znači u vrijeme početnih godina socijalističkog samoupravljanja, sve do ustavnog etabliranja udruženog rada, samoupravnih interesnih zajednica, dohodovnih odnosa — ukratko: dogovorne ekonomije. Rezultati istraživanja tog razdoblja vrlo su važni za razumijevanje današnjeg stanja društva u *tranziciji* jer u svijesti ljudi ostaje razlika u participaciji slobodnog vremena onda i danas. Iz mnogo razloga, ističe Blaženka Despot, istraživanja Mira A. Mihovilovića nisu anakronizam. Danas, kada je radno vrijeme dobilo drugačiji značaj, kada zbog nezaposlenosti i katastrofalne situacije u gospodarstvu slobodno vrijeme ima drugačiji sadržaj, ona — s proširenim istraživanjima na marketinškom principu, primjerice ekonomikom turizma — trebaju biti ogledalo društva kakvo ono jest.

Od izvornih Mihovilovićevih radova u knjigu su uvršteni: *Slobodno vrijeme i kulturne potrebe stanovnika naših gradova* (prvi put objavljeno 1973. godine) i *Slobodno vrijeme građana Zagreba* (1969). Priložena bibliografija s tematikom slobodnog vremena sadrži 46 bibliografskih jedinica, a izlaganja na znanstvenim skupovima s istom tematikom bilježe 20 Mihovilovićevih nastupa.

Direktno uz tematiku *slobodnog vremena* povezana su, iako joj u radu M. A. Mihovilovića vremenski prethode, istraživanja *rekreacije*. Spoznajom o interdisciplinarnosti kao bitnoj pretpostavci istraživanja rekreativnih sadržaja u radnom i izvanradnom procesu Mihovilović je, kako to ističe Zoran Žugić, postavio smjerokaze svim kasnijim radovima u kojima se kod nas istraživalo slobodno vrijeme kao apstraktni, supsumirajući pojam. U preko trideset radova (istraživački projekti, monografije, članci, referati na domaćim i inozemnim kongresima) promatrao je i popularizirao rekreaciju kao područje vrijedno znanstvene elaboracije čak i prije formalnog utemeljenja spomenutih subdisciplina u domaćoj znanstvenoj zajednici.

Mihovilovićeve radove o rekreaciji moguće je razvrstati u dvije skupine: to su radovi koji se bave različitim aspektima i učincima rekreacije na čovjekov organizam, psihi i društveno okruženje (interpersonalni odnosi u malim grupama), i radovi o značaju rekreativnih aktivnosti u svakidašnjem životu. U prikazani izbor ušli su radovi: *Fizički odgoj kao sredstvo rekreacije radničke omladine* (1958) i *Slobodno vrijeme, korištenje slobodnog vremena i oblici rekreacije u selu Filip Jakov* (1968). Priloženi popis radova s tematikom rekreacije bilježi 31 rad i 17 izlaganja na znanstvenim skupovima.

U nizu metoda kojima se istražuju društvene pojave posebno mjesto zauzima relativno novija metoda *budžeta vremena*. Pod naslovom *Stil, kvaliteta i standard života*, autor Mladen Stanković obradio je Mihovilovićev opus vezan uz tu metodu. Osim snimanja aktivnosti u vremenu tokom 24 sata u danu, ta metoda u svojoj razvijenijoj formi (Mihovilovićev doprinos) daje empirijsku sliku i drugih aspekata čovjekova života — pri-

je svega socijabilnost (s kime i u kojoj mjeri netko provodi svoje vrijeme), mjesto i sekundarni aktivitet. U tom bloku predstavljen je samo jedan rad: *24 sata života i rada studenata Sveučilišta u Zagrebu*. Priložena bibliografija sadrži 17 jedinica i 10 znanstvenih izlaganja.

Iduća dva poglavlja: *Fizički odgoj* i *Šport*, tematski su i sadržajno vezana uz prvu fazu Mihovilovićeva stručnog i znanstvenog rada i direktno izviru iz njegovog dominantnog životnog afiniteta. Relativno velik broj publikacija vezan uz te aktivnosti ne čudi jer Mihovilović je dug niz godina bio vrhunski aktivni sportaš, a i svoju je primarnu fakultetsku izobrazbu usmjerio u tom pravcu (studij na Državnom institutu za fiskulturu u Beogradu). Oba poglavlja obradio je naš ugledni kineziolog Radovan Medved, svrstavši Mihovilovićeve publikacije toga vrsta u nekoliko segmenata. Tu se nalaze znanstveni i stručni radovi objavljeni kod nas i često prikazivani na znanstvenim skupovima u inozemstvu. Elaborirane su, nadalje, posebne publikacije zasebnih studija te knjige, odnosno knjižice koje obrađuju pojedine sportove.

U bloku o fizičkom odgoju predstavljene su radovi: *Zapažanja o utjecaju fizičkog odgoja na psihički, sociološki i pedagoški razvoj u preadolescenciji* (1967) i *Dobne skupine, njihove karakteristike i primjena sredstava fizičkog odgoja* (1955). Pobrojano je 42 bibliografske jedinice i 20 izlaganja na skupovima. U bloku o sportu nalaze se radovi: *Neka zapažanja o utjecaju domaćeg terena u sportu* (1960), *Smjena generacija* (1959) i *Sastavljanje momčadi od mlađih i starijih igrača* (1958). Na kraju je prikazana 41 bibliografska jedinica i 18 izlaganja.

Stvarateljski opus Mira A. Mihovilovića, ističe Miroslav Jilek, autor poglavlja o turizmu, toliko je osebujan i širok da turizam, kao jedan od predmeta njegovih istraživanja, sam za sebe, predstavlja malo životno djelo. Predmetom je istraživanja bio domaći i europski turizam. Okupivši široki krug suradnika analizirao je sociološke i ekonomske probleme turizma, promatrao ga u povezanosti sa sportom, odmorom i rekreacijom, slobodnim vremenom i okolinom,

planirao rekreativne turističke centre, istraživao strane i domaće turiste, dječji i omladinski turizam, razvijao modele turističkih centara na jadranskome području. Radovi su nastali u razdoblju od 1966. do 1988. godine i doprinijeli su smještaju turizma, bilo kao gospodarstvenoga područja ili kao znanstvene discipline, na mjesto koje ima ili tek treba zauzeti u našoj sveukupnoj stvarnosti. Bloku o turizmu priloženi su radovi: *Slobodno vrijeme i turizam u Europi* (1980.) I *24 sata života turista u turističkom centru GH Metropol — Portorož* (1985). Bibliografski prilog sadrži 39 jedinica i 13 izlaganja na znanstvenim skupovima.

Nezanemariv broj radova M. A. Mihovilovića tematski je koncentriran na mladež. Autorica poglavlja o *Mladeži*, Vlasta Ilišin, ističe da je orijentacijom na odabrane probleme određenih podskupina i oslanjanjem na empirijske podatke u njihovu izučavanju Mihovilović trasirao put budućim istraživanjima mladeži postavši tako jedan od rodonačelnika sociologije mladeži u Hrvatskoj. Drugi važan Mihovilovićev doprinos u tome području odnosi se na njegovo rano istupanje na međunarodnim skupovima te informiranje međunarodne znanstvene javnosti, posebice pedesetih godina, o činjenici da i u zemljama tadašnjeg *socijalističkog lagera* postoje znanstveni radovi koji su po svojim osnovnim značajkama integralan dio svjetske znanosti. Inozemnim publiciranjem znanstveno utemeljenih nalaza o nekim aspektima tadašnjeg hrvatskog društva Mihovilović je direktno obogaćivao ukupan fundus svjetske znanosti.

Od 10 radova o mladeži i 4 izlaganja na znanstvenim skupovima u knjizi su objavljeni *Neka zapažanja o životu i radu radničke omladine* (1956) i *Seoska omladina i slobodno vrijeme* (1977).

Istraživanja i javni nastupi M. A. Mihovilovića o “odnosima među generacijama u obitelji”, te o “položaju žene u obitelji i društvu” smješteni su u jedno desetljeće (1969—1978). U bloku *Obitelj i žena* Zoran Žugić ističe da je hvalevrijedan uloženi napor autora da, istražujući obitelj i žene, izbjegne zamkama redukcionizma, te da obje

teme prikaže u punini i složenosti svih njihovih dimenzija, a ne samo u radno-ekonomskoj. Širina u postavljanju i sagledavanju problema nagrađena je prihvatljivom i transparentnom recepcijom tih studija cijelo desetljeće nakon njihova nastajanja kada je u tadašnjoj Jugoslaviji tijekom osamdesetih uzeo maha pravi društveni pokret za drugačije pozicioniranje obitelji i žene u društvu.

O toj tematici M. A. Mihovilović objavio je zajedno sa suradnicima 24 rada i imao 13 izlaganja, uglavnom na inozemnim znanstvenim skupovima. U knjizi su nanovo otišnuti: *Analiza nekih faktora koji utječu na budžet vremena zaposlene i nezaposlene žene* (1974) i *Konflikti generacija: roditelji-djeca* (1978).

Tema urbanizma i prostornog planiranja, prema riječima autorice tog pretposljednog poglavlja knjige, Dušice Seferagić, artifičijelno je odvojena, jer se u svim Mihovilovićevim radovima radi o prostoru, o planiranju, o temama: slobodnog vremena, turizma, rekreacije, a subjekti su uvijek djeca, omladina, penzioneri, turisti... Usprkos tome, da se dio njegovih ideja o planiranju, po njenu mišljenju, ostvari danas bi Hrvatska imala najbolji turizam na svijetu! Od "zapanjujuće" brojnih radova s ovog područja (23 bibliografske jedinice i 6 izlaganja) u knjizi su predstavljeni: *Sedmi kontinent — idejne, programske i prostorne osnove* (1971) i *Rekreacija turista u HTC Babin Kuk — Dubrovnik. Programska koncepcija* (1976).

I na kraju, u područje gerontologije M. A. Mihovilović je ušao na velika vrata već 1966. godine svojom studijom *Povlačenje od aktivnosti — Socijalno-psihološko-ekonomski status bivših sportaša "zvijezda"*, po mišljenju autorice poglavlja, Nade Smolić-Krković, pionirskim djelom u tom području, kako po svom predmetu i cilju, tako i po metodologiji provedenog istraživanja.

Kada čitatelj pročita do kraja tu i opsegovno impresivnu knjigu, ne može se oteti dojmu koji je kod poznavatelja znanstveno-istraživačkog rada i djela profesora Mihovilovića utemeljen na prethodnom uvidu: gotovo sve čime se taj istraživač *par excellence*

bavio — a bavio se, kao što smo vidjeli, vrlo širokim spektrom tema i sadržaja — povezano je na inherentni način s njegovom osnovnom preokupacijom, a to je *slobodno vrijeme*. Ovaj pregled završit ću stoga riječima Dušice Seferagić, koja je, po mome mišljenju, uspjela u knjizi najbolje oslikati Mihovilovićevu znanstveničku ličnost.

"U vremenu apoteoze rada i radnog čovjeka koji se odmara samo zato da bi bolje radio, impresivno je otvaranje jedne nove sociologije, sociologije slobodnog vremena. Mihovilović ju stvara relativno stidljivo, na način da se radni ljudi moraju odmarati da bi bolje radili, ali je *sub rosa* potpuno jasno da se autor usuđuje govoriti o slobodnom vremenu kao temi po sebi a ne kao rezidui rada i spavanja."

Branka Golub

Jasenska Kodrnja

NIMFE, MUZE, EURINOME — DRUŠTVENI POLOŽAJ UMJETNICA U HRVATSKOJ

Alinea, Zagreb, 2001, 255 str.

Pojavu knjige Jasenke Kodrnje s naslovom veoma neobične vokacije i zagonetna smisla, treba smatrati ne samo izuzetnim događajem i velikim obogaćenjem naše sociologije, nego i pravom svetkovinom duhovno-kulturnog i znanstvenog trenutka u nas. U oskudnim prilikama takova je knjiga više nego osvježenje. Po diskursu, ona obuhvaća bar tri sloja kroz koja se kreće tema tog neobičnog naslova: sociološko-kulturološki, antropološko-mitski i onaj najdublji: feministički.

Danas već neupitna srodnost sociologije i feminizma tu je dovedena do jednog veoma uspješna sinkretizma, kakav je u nas gotovo nov i neiskusna. Jedan sociološki, znan-